

УДК 364.4:613.88–053]:061.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.2>

Людмила ГОРОБЧУК

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0008-4123-0677

Бібліографічний опис статті: Горобчук, Л (2023). Сексуальне здоров'я підлітків: специфіка роботи недержавних організацій. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 12–19, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.2>

СЕКСУАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ: СПЕЦИФІКА РОБОТИ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сексуальне здоров'я – це фундамент для загального здоров'я і благополуччя людини. А підлітковий вік – сприятливий час для формування здорових звичок і здорового способу життя направлений, на покращення сексуального здоров'я, оскільки це період постійних фізичних, психологічних, емоційних та соціальних змін.

В Україні упродовж останніх років складова профілактичної освіти, у тому числі профілактики сексуального здоров'я, стала значно ефективнішою: розробляються нові профілактичні програми та факультативні курси, зростає кількість педагогів, що проходять спеціальну підготовку, покращується забезпечення шкіл методичними матеріалами.

Але воєнні дії росії в Україні поставили під загрозу здоров'я та безпеку підлітків і молоді. Стали більш видимими проблеми сексуального та репродуктивного здоров'я, порушення особистих кордонів, проблеми згоди та інфекційних захворювань. Питання, яке вимагає негайного вирішення, – це важливість попередження насильства, зокрема сексуального, що несе загрозу загальному здоров'ю наших дітей.

Для покращення сексуального здоров'я підлітків потрібна системна робота багатьох інституцій. Заклади середньої освіти частково підіймають ці питання на уроках «Основи здоров'я» та факультативних курсах, але вони не мають єдиної комплексної системи з даного питання. Діяльність недержавних організацій, в більшості, спрямована на профілактику покращення сексуального здоров'я підлітків і має позитивні результати своєї роботи.

Метою даної статті є вивчення сутності та ефективності роботи недержавних організацій України, що працюють у сфері покращення сексуального здоров'я підлітків; у з'ясуванні пріоритетних напрямів та форм їхньої діяльності.

Авторкою статті проведено теоретичний аналіз діяльності неурядових організацій, що працюють у сфері профілактики та збереження сексуального здоров'я підлітків, з'ясовано напрями й методи їхньої роботи.

Стаття розкриває важливість, актуальність та ефективність співпраці державних та недержавних установ та організацій у формуванні здорового способу життя і здоров'я підлітків, зокрема сексуального.

Ключові слова: сексуальне здоров'я, підлітки, недержавні організації.

Lюдмила ГОРОБЧУК

Postgraduate Student at the Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of the Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0008-4123-0677

To cite this article: Horobchuk, L (2023). Seksualne zdorovia pidlitkiv: spetsyfika roboty nederzhavnykh orhanizatsii [Sexual health of adolescents: the specifics of the work of non-governmental organizations]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 12–19, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.2>

SEXUAL HEALTH OF ADOLESCENTS: THE SPECIFICS OF THE WORK OF NON – GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Sexual health is the foundation for a person's overall health and well-being. And adolescence is a favorable time for the formation of healthy habits and a healthy lifestyle aimed at improving sexual health, since it is a period of constant physical, psychological, emotional and social changes.

In Ukraine, in recent years, the component of preventive education, including the prevention of sexual health, has become much more effective: new preventive programs and optional courses are being developed, the number of teachers undergoing special training is increasing, and the supply of methodological materials to schools is improving.

But Russia's military actions in Ukraine have endangered the health and safety of teenagers and young people. Issues of sexual and reproductive health, violation of personal boundaries, issues of consent and infectious diseases have become more visible. An issue that requires immediate resolution is the importance of preventing violence, particularly sexual violence, which poses a threat to the overall health of our children.

Improving the sexual health of adolescents requires the systematic work of many institutions. Secondary education institutions partially raise these issues in the "Basics of Health" lessons and optional courses, but they do not have a single comprehensive system on this issue. The activities of non-governmental organizations, in most cases, are aimed at prevention and improvement of the sexual health of adolescents and have positive results of their work.

The purpose of this article is to study the essence and effectiveness of the work of non-governmental organizations of Ukraine working in the field of improving the sexual health of adolescents; in clarifying the priority areas and forms of their activity.

The author of the article carried out a theoretical analysis of the activities of non-governmental organizations working in the field of prevention and preservation of sexual health of adolescents, clarified the directions and methods of their work.

The article reveals the importance, relevance and effectiveness of cooperation between state and non-state institutions and organizations in the formation of a healthy lifestyle and health of adolescents, in particular sexual.

Key words: sexual health, teenagers, non-governmental organizations.

Постановка проблеми. Проблеми здоров'я підлітків, у тому числі сексуального, і роль цієї групи у здійсненні суспільно-важливих подій в Україні та світі набуває все більшого значення, актуальності і визнання.

Результати дослідження ЮНІСЕФ у 2019 році говорять про те, що кожен п'ятий підліток вважає власне здоров'я посереднім або поганим. Водночас дівчата вдвічі гірше оцінюють стан свого здоров'я, ніж хлопці. У віці 13–17 років кожен четвертий хлопець та кожна восьма дівчина (12,4%) мають досвід статевих стосунків. Лише 12% опитаних підлітків мають знання про шляхи передачі ВІЛ. Жертвами образ, принижень та знущань упродовж останніх двох місяців визнали себе 38% опитаних. 35% підлітків зізналися, що останніх два місяці ображали або принижували інших. Третина учнівської молоді щонайменше раз на рік брала участь у бійках (Дослідження..., 2019).

Дані дослідження підкреслюють необізнаність та нестачу знань підлітками щодо таких тем, як сексуальні стосунки, використання контрацепції, ефективне спілкування, протидія насильству, гендерна рівність – усе це містить у собі поняття «сексуальне здоров'я».

Війна росії з Україною ще більше окреслила проблеми згоди, порушення особистих кордонів, проблеми людей, що постраждали від насильства та торгівлі людьми.

Для подолання даних проблем потрібні зусилля багатьох інституцій, які надають соціально-психологічні послуги. Важливу роль тут відіграють недержавні організації.

Згідно Енциклопедії сучасної України, недержавні організації – це добровільні об'єднання громадян за інтересами, що не мають на меті боротьбу за державну владу та отримання прибутку. Вони не належать до державних та бізнесових секторів, через що їх називають третім сектором суспільства (Енциклопедія, 2023).

В Україні діяльність недержавних організацій регламентована Законом «Про громадські об'єднання» (2012).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо зазначити, що в наукових роботах недержавним організаціям України, що впроваджують у своїй роботі програми покращення сексуального здоров'я підлітків, приділяється доволі мало уваги.

Діяльністю недержавних організацій в Україні цікавилися К. Левченко та О. Швед, досліджуючи ефективні форми участі громадських організацій у реалізації державної політики протидії домашньому насильству в Україні; Р. Кравченко, Н. Кабаченко та О. Васильченко займалися дослідженням щодо розвитку недержавних організацій соціальної сфери; І. Сибіга цікавився теоретичними аспектами специфіки недержавних організацій у співпраці з державними органами; Т. Журавель та Ю. Рогозна писали про неформальну освіту, що є інструментом підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ; класифікацію та види недержавних організацій розглядав у своїй роботі Н. Клименко. Робота громадських організацій розглядалася науковцями здебільшого в контексті протидії домашньому насильству та співпраці з державними установами.

Тематика сексуального здоров'я, зокрема, сексуальної експлуатації неповнолітніх, проблеми сексуального насильства, аспекти злочинів проти статевої свободи піднімали у своїх працях О. Швед, І. Філь, С. Романцова, В. Доценко та С. Ларіонов, Л. Ростомова, Г. Бевз. Системну протидію насильству щодо неповнолітніх розглядали І. Козубовська, І. Попович, С. Мітіна. Пропоновані дослідження актуалізують питання сексуального здоров'я підлітків і посилюють роботу недержавних організацій у цьому напрямі.

Питання здорового способу життя та формування мотивації до здорового способу життя розглядали Т. Спіріна, Н. Зимівець, Л. Іващенко, О. Яременко; проблеми впровадження сексуальної освіти та сексуального здоров'я підлітків у своїх працях піднімали О. Рибалка, В. Журавель, О. Рогожина, В. та С. Кравець, О. Бялик; психолого-педагогічні аспекти сексуальності, генези сексуальних уявлень особистості, чинники становлення гендерної ідентичності досліджували Р. Чіп, І. Булах, Ю. Кашпур, В. Вершигора.

Проте, заслуговує на особливу увагу діяльність недержавних організацій, що працюють, саме, у сфері покращення сексуального здоров'я підлітків – зупинимось на деяких, із них, більш детально.

Мета: визначити сутність та ефективність роботи недержавних організацій України, що працюють у сфері покращення сексуального здоров'я підлітків; з'ясувати пріоритетні напрями та форми їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік – це період важливих фізичних та психологічних змін, а також змін у соціальній взаємодії та стосунках, які впливають на всі аспекти життя людини. Тому підлітковий вік є унікальним періодом, а також важливим часом для закладання основ міцного здоров'я в дорослому віці.

Формування та популяризація здорового способу життя, у тому числі і сексуального здоров'я, матиме позитивний вплив не тільки на підлітків і молодь, але й на громадське здоров'я, економіку та демографію загалом. Інвестиції в підліткове здоров'я сьогодні, завтра принесуть користь молоді в дорослому житті та майбутнім поколінням підлітків. Профілактика завжди економніша, ніж лікування, бо зменшує

поточні витрати на охорону здоров'я та покращує соціальний капітал.

20 травня 2020 року Президентом України був підписаний Указ про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, яка розроблялася на основі аналізу стану охорони життя та здоров'я підлітків і включає між секторальну взаємодію різних інституцій, у тому числі з недержавними організаціями (Указ, 2020).

23 грудня того ж року розроблений План заходів із реалізації пропонованої стратегії, де в одному із пунктів «Ефективне психологічне забезпечення освітнього процесу» йдеться про розроблення механізму взаємодії працівників психологічної служби закладів загальної середньої освіти з громадськими об'єднаннями, тобто недержавними організаціями (План заходів..., 2020). Отже, держава підтримує і сприяє співпраці державних та недержавних інституцій.

Одним із ключових напрямів розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку є забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці. Досягти цього напряму країни зобов'язалися до 2030 року шляхом забезпечення загального доступу до послуг з охорони сексуального здоров'я, включно з послугами по плануванню сім'ї, інформуванню і освіті й питань охорони репродуктивного здоров'я в Національних Стратегіях і Програмах. (Цілі сталого розвитку, 2015).

Недержавні організації найпершими почали діяльність у заданому напрямку, через запровадження неформальної освіти у сфері покращення сексуального здоров'я підлітків.

У відповідності з класифікацією ЮНЕСКО до неформальної освіти належать навчальні програми, курси, семінари, гуртки, лекторії, що організуються і проводяться поза традиційною системою освіти. Неформальна освіта відбувається в межах формального офіційного середовища, але не є офіційно визнаною, результати навчання не завжди підтверджуються відповідними документами (Журавель, Рогозна, 2018).

Але, Асамблея Ради Європи розробила рекомендації «Про неформальну освіту» (2000), у якій підтверджується, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання

для адаптації в постійно зміненому середовищі (Журавель, Рогозна, 2018).

Отже, однією із представниць недержавних організацій, що впроваджує неформальну освіту і яка вже понад 20 років послідовно та активно працює у сфері збереження сексуального здоров'я та захисту репродуктивних прав українського народу, проводячи профілактичну роботу, реалізуючи освітні програми, заходи з адвокації, дослідження, програми підвищення кваліфікації медичних фахівців та багато іншого – це Благодійний Фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї». Також Благодійний Фонд є членом Міжнародної Федерації Планованого Батьківства / IPPF, Європейської коаліції проти раку «Європа Донна» / EUROPADONNA, та Мережі з репродуктивного здоров'я та прав у Центральній та Східній Європі / ASTRA.

Одним із напрямів діяльності Фонду є інформаційно-просвітницькі програми з питань статевих виховання для молоді/підлітків, батьків. Вони включають тренінгові програми для підлітків із підготовки волонтерів «рівний-рівному»; тематичні заняття з окремих питань у рамках тематики на базі шкіл та партнерських організацій; тренінги для тренерів (із числа досвідчених волонтерів «рівний-рівному»); тематичні модулі в літніх таборах відпочинку; підліткові групи соціального театру та показ вистав за принципом «рівний-рівному»; вуличні акції та флешмоби; міжрегіональні конкурси; створення та поширення інформаційних матеріалів, в тому числі вебсайту.

Фондом розроблено та підтримується тематичний Інтернет-портал «Що потрібно знати про репродуктивне здоров'я?», де зібрана цікава, доступна та актуальна інформація не тільки для пересічних громадян, підлітків, молоді та дорослих, але і для медичних працівників.

З 2007 року й до сьогодні Фонд реалізує проєкт «Забезпечення доступу підлітків до повної інформації про сексуальне й репродуктивне здоров'я та права через доведені й інноваційні підходи, а також адвокацію сексуальної освіти в Україні» за підтримки Міжнародної Федерації Планованого Батьківства/PPF. Проєкт має на меті сприяння тому, аби українські підлітки та молодь могли робити усвідомлений вибір щодо їхнього способу життя та уникати ризикованих ситуацій завдяки володінню відповідними знаннями та навичками.

Основними завданнями даного проєкту є: покращити знання підлітків з питань сексуального здоров'я та прав завдяки просвітницькій роботі волонтерів мережі «рівний-рівному»; забезпечити доступ до повної інформації з питань сексуального здоров'я для підлітків та їхніх батьків, шляхом зміцнення співпраці з організаціями-партнерами; сприяти створенню сприятливих умов для реалізації програм сексуального здоров'я відповідно до європейських стандартів, через залучення підлітків та молоді до процесу планування, розроблення та реалізації діяльності за проєктом.

Інтернет-мережа, на сьогодні, є частиною життя сучасних підлітків та молоді, саме тут вони шукають відповіді на всі свої запитання і важливо, щоб їхні пошуки, а саме інформація, знайдена ними, була науково обґрунтована та безпечна. Отже, створення веб-ресурсів, в рамках проєкту, дало змогу збільшити пошукові шанси молодих людей на отримання правдивої і безпечної інформації. Сьогодні, просто в телефоні, молоді люди можуть знайти важливу для них інформацію швидко й без перешкод.

Проєкт «Забезпечення доступу підлітків до повної інформації про сексуальне здоров'я та права, через доведені й інноваційні підходи, а також адвокацію сексуальної освіти в Україні» дав старт новим проєктам, що були спрямовані на розвиток волонтерського руху за методикою «рівний-рівному» та удосконалення інформаційних послуг для молоді з питань сексуального та гендерно зумовленого насильства.

Упродовж участі в даних проєктах збільшилося число спеціалістів щодо виявлення постраждалих від гендерно зумовленого насильства серед неповнолітніх та здійснення профілактичної роботи щодо сексуального та гендерно зумовленого насильства в молодіжному середовищі. Підлітки та молодь взяли участь у тренінговому модулі з питань сексуального та гендерно зумовленого насильства. Тобто розширився спектр послуг, збільшилося число учасників/ць проєктів, які покращили свої знання з питань сексуального здоров'я. Такі проєкти вчать підлітків і молодь будувати стосунки на засадах поваги та гідного ставлення до інших людей через володіння навичками ефективного спілкування та вміння вирішувати конфлікти з повагою і без насильства.

Ще однією недержавною організацією, що працює у сфері збереження та покращення сексуального здоров'я дівчат-підлітків є Громадська організація «Дівчата». Свою місію вони бачать у тому, щоб спонукати дівчат свідомо будувати свою життєву стратегію з урахуванням особливостей жіночої фізіології та сучасних можливостей професійної реалізації.

Громадська організація «Дівчата» зовсім молода, але доволі потужна організація, яка була створена 2016 року. Діяльність організації розпочалася із лекцій для дівчат про жіночу фізіологію і здоров'я, які, на сьогодні, перетворилися на великі партнерські проєкти. Партнерами Громадської організації «Дівчата» є Дитячий фонд ООН в Україні (ЮНІСЕФ Україна), Global Fund for Children, СОС Дитячі Містечка в Україні, World Vision International, Український Жіночий Фонд, Фонд імені Гайнріха Бьоля, International Medical Corps і це невелика частина організацій-партнерів, що допомагають втілювати в життя місію організації, яка полягає в тому, щоб спонукати дівчат свідомо будувати свою життєву стратегію з урахуванням особливостей жіночої фізіології та сучасних можливостей професійної реалізації. І це їм вдається дуже вдало: з 2016 року до 2021 року вони провели більш, ніж 3500 заходів для майже 120 000 бенефіціарів (дітей та батьків).

У 2021 році спільно з ЮНІСЕФ Україна Громадська організація «Дівчата» реалізували проєкт «Здоров'я без сорому», завдяки якому 110 000 дітей та дорослих зі всієї України були залучені до онлайн та очних уроків із менструальної гігієни й дізналися про те, що менструація – це нормальний фізіологічний процес для дівчат, тут нема чого соромитись і, тим більше, боятися. Згідно з опитуванням, проведеним ЮНІСЕФ у 2018 році, 73,9% хлопців хочуть знати про менструацію більше і, зважаючи на статистику, до спільних уроків залучались і хлопці, завдяки цьому, було розвіяно багато міфів, що стосувались менструації (Юнісеф Україна, 2021).

Основними напрямками роботи Громадської організації «Дівчата» є проведення просвітницьких уроків у школах з основ жіночої і чоловічої фізіології та гігієни, та допомога дівчатам у формуванні навичок впевненості в собі, побудові професійної складової, вмінні заробляти власні кошти.

У 2022 році Громадська організація «Дівчата» провела дослідження «Жінки та стигма» серед

українських дівчат, їхніх батьків та вчителів. Метою дослідження було вивчення особливостей/характеру впливу війни на рівень стигматизації особливостей жіночого здоров'я, сприйняття гендерних ролей в українському суспільстві.

Сфера жіночого здоров'я в культурній та історичній ретроспективі і далі продовжує стикатися з явищем соціальної стигматизації.

Стигматизація (від давньогрецького – тавро, клеймо) – виділення суспільством індивіда (або соціальної групи) за певною ознакою з відповідним стереотипним набором соціальних реакцій на нього (або представників соціальної групи) (Словник, 2001).

Соціальна стигматизація призводить до негативного маркування, виокремлення людини на тлі інших. Стигматизація жіночого здоров'я може спровокувати появу внутрішніх бар'єрів щодо достеменного сприйняття дівчатами-підлітками власної фізіології, сексуального здоров'я та жіночої ідентичності. Підлітки, як ніхто інший, піддаються впливу стигматизації з боку оточуючих, як дорослих так і їхніх однолітків. Дівчата критично ставляться до своєї зовнішності й боляче переживають зауваження щодо їхньої ваги, зовнішнього вигляду, фізичних параметрів тіла.

На сьогодні, усе ще незручно дівчатам-підліткам говорити на теми тілесності, менструації, статевого життя. Низький рівень обізнаності дівчат із теми сексуального здоров'я призводить до захворювань, що передаються статевим шляхом, незапланованих вагітностей, впливає на самооцінку й гідність.

Результати дослідження «Жінки та стигма» підтвердили наявність стигматизованості жіночого здоров'я: батьки, більшою частиною, не говорять із дівчатами на теми сексуального здоров'я, а якщо й піднімають цю тему, то керуються власним досвідом, здоровим глуздом та залякуваннями. Основним джерелом інформації для дітей є Інтернет, де пошук відбувається хаотично й необережно. Тема контрацепції частково табується в сім'ї, оскільки, на думку батьків, розповіді про засоби, які зменшують шанси завагітніти можуть зацікавити та заохотити до початку статевого життя. Вибір життєвих стратегій та кар'єрного росту – теми, які мало обговорюються з дівчатами. Батьки націлюють дівчат на те, що головне в житті це сім'я, діти, чоловік. (Дослідження, 2022).

Отже, батьки, не усвідомлюючи наслідків такого виховання насаджують ще більше стереотипів, упереджень і страхів.

Дослідження «Жінки та стигма» – хороше підґрунтя для роботи з подолання стереотипів і упереджень щодо впровадження сексуальної освіти для підлітків.

У рамках тематики профілактики сексуального здоров'я підлітків варто згадати Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» – недержавна організація, що працює з підлітками і для підлітків. У своїй діяльності вони використовують такі форми роботи: розроблення, організація та проведення тренінгів для підлітків та молоді з розвитку життєвих навичок та профілактики негативних явищ; розроблення настільних просвітницько-профілактичних ігор на теми профілактики негативних явищ, формування здорового способу життя, протидії насильству та торгівлі людьми; навчання фахівців по роботі з підлітками та молоддю; розроблення інформаційних буклетів, у тому числі, на тему сексуального здоров'я дітей, підлітків та молоді.

Кожного року Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» долучається до «Європейського дня захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства», за ініціативи Ради Європи. У рамках цього дня проводяться тренінги та освітні заходи для спеціалістів загальної або спеціалізованої служби підтримки постраждалих осіб, спеціалістів закладів освіти; спеціалістів закладів охорони здоров'я; представників органів Національної поліції; представників служб у справах дітей, й з метою підвищення обізнаності та сприяння відкритій дискусії щодо необхідності запобігання сексуальній експлуатації та насильству над дітьми, а також захисту дітей від цих злочинів.

У рамках подолання сексуального насильства над дітьми та підлітками команда Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) розробила інформаційний буклет «Подолання сексуального насильства щодо дитини: координація дій», у якому міститься інформація про: сексуальне насильство щодо дитини: огляд поняття;

відповідальність за скоєння сексуального насильства щодо дитини; індикатори виявлення сексуального насильства щодо дитини; «Дев'янтний цикл» скоєння сексуального насильства щодо дитини; вплив сексуального насильства на розвиток дитини; особливості комунікації з дитиною, яка зазнала сексуального насильства; принципи роботи та алгоритм дій спеціаліста у випадку виявлення дитини, яка постраждала від сексуального насильства, що є важливим інформаційним ресурсом для всіх, хто працює у цій темі (Інформаційний буклет, 2019).

Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» постійно співпрацює з державними органами: Національна поліція України, Служба у справах дітей, Уповноважений Президента України з прав дитини, навчальні заклади України. Дана співпраця покращує та посилює роботу громадської організації у вирішення актуальним проблем.

Висновки. Важливим фактором діяльності неурядових організацій є співпраця з державними установами (закладами загальної середньої освіти, професійно-технічної освіти), яка полягає в навчанні педагогів і вихователів, формуванні в них навичок роботи з тематики сексуального здоров'я, що є однією зі складових формування здорового способу життя підлітків.

Велике значення для соціально-педагогічної роботи із формування здорового способу життя, у тому числі сексуального здоров'я, має навчання. Це, може бути, навчання працівників чи лідерів молоді для подальшої роботи з формування мотивації до здорового способу життя, а, може бути, й безпосередньо навчання підлітків (Спіріна, 2012).

Отже, для того, щоби покращити сексуальне здоров'я підлітків та молоді, захистити їх від усіх форм насильства потрібна злагоджена співпраця державних органів із недержавними організаціями. Це дасть можливість залучити якомога більше необхідних ресурсів, а отже, – охопити широкий спектр соціальних, інформаційно-комунікаційних та інших завдань, подолати умовні та реальні бар'єри й ефективно вирішувати важливі суспільні завдання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жінки та стигма. ГО «Дівчата»: вебсайт. URL: <https://divchata.org/uk/proekty/doslidzhennya-zhinky-ta-styigma.html> (дата звернення: 03.05.2023).
2. Журавель Т., Рогозна Ю. Неформальна освіта, як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SPSR_IL.pdf (дата звернення: 03.05.2023).

3. Здоров'я без сорому. *ЮНІСЕФ Україна*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/mhh-tot> (дата звернення: 03.05.2023).
4. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі: Указ Президента України №195/2020 від 25 трав. 2020 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
5. Неурядові організації. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-71886> (дата звернення: 03.05.2023).
6. Подолання сексуального насильства щодо дитини: координація дій: Інформаційний буклет. URL: <https://bit.ly/2K4aE6m> (дата звернення: 03.05.2023).
7. Про громадські об'єднання: Закон України, ред. від 31.03.2023. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
8. Про затвердження Плану заходів із реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі на 2021 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України №1668-р від 23 груд. 2020 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1668-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
9. Результати дослідження ООН (ЮНІСЕФ) «Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків і молоді в Україні». *UNICEF*: вебсайт. URL: <http://surl.li/mgmz> (дата звернення: 03.05.2023).
10. Спіріна Т. П. Формування мотивації до здорового способу життя в підлітків як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. 10(269). С. 193–201. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1520/1/T_SPIRINA_VLNUTS_10_KSP%26KO_IPSP.pdf (дата звернення: 03.05.2023).
11. Стигматизація. *Словник іноземних слів*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s2.pl?Article=17335&action=show> (дата звернення: 03.05.2023).
12. Цілі сталого розвитку ООН. *Організація Об'єднаних Націй*: вебсайт. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 03.05.2023).

REFERENCES:

1. Zhinky ta styhma. HO «Divchata»: vebsait [Women and stigma. NGO «Girls»: website]. Retrieved from <https://divchata.org/uk/proekty/doslidzhennya-zhinky-ta-stygma.html> [in Ukrainian].
2. Neuriadovi orhanizatsii. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Non-governmental organizations. Encyclopedia of modern Ukraine]. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-71886> [in Ukrainian].
3. Zhuravel, T., & Rohozna, Yu. (2018). Neformalna osvita yak instrument pidvyshchennia liderskoho potentsialu uchniv PTNZ [Non-formal education as a tool for increasing the leadership potential of vocational training students]. *Osvitohichnyi dyskurs*, 1–2. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/23725/1/T_Zhuravel_Y_Rogozna_PLP_SPSR_IL.pdf [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro hromadski obiednannia»: pryiniaty 31 bereznia 2023 roku [Law of Ukraine on Public Associations from March 30, 2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> [in Ukrainian].
5. Podolannia seksualnoho nasylstva shchodo dytyny: koordynatsiia dii: Informatsiyni buklet [Overcoming sexual violence against a child: coordination of actions: Information booklet]. Retrieved from <https://bit.ly/2K4aE6m> [in Ukrainian].
6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Natsionalna stratehiia rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli»: №195/2020 vid 25 trav. 2020 roku [Decree of the President of Ukraine «National strategy for building a safe and healthy educational environment in a new Ukrainian school»: No. 195/2020 dated May 25, 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> [in Ukrainian].
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Planu zakhodiv z realizatsii Natsionalnoi stratehii rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli na 2021 rik: №1668-r vid 23 hrudnia 2020 roku [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the approval of the Action Plan for the implementation of the National Strategy for the development of a safe and healthy educational environment in the new Ukrainian school for 2021: No. 1668-r dated December 23, 2020]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1668-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Rezultaty doslidzhennia OON (JuNISEF) «Sotsialna obumovlenist ta pokaznyky zdorovia pidlitkiv i molodi v Ukraini». UNICEF [Results of the UN (UNICEF) study «Social conditions and health indicators of adolescents and youth in Ukraine.»UNICEF]. Retrieved from <http://surl.li/mgmz> [in Ukrainian].
9. Styhmatyzatsiia. Slovyk inshomovnykh sliv [Stigmatization. Dictionary of foreign words]. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s2.pl?Article=17335&action=show> [in Ukrainian].

10. Spirina, T. P. (2012). Formuvannia motyvatsii do zdorovoho sposobu zhyttia u pidlitkiv yak sotsialno-pedahohichna problema [Formation of motivation for a healthy lifestyle in teenagers as a socio-pedagogical problem]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 10(269), 193–201. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1520/1/T_SPIRINA_VLNUTS_10_KSP%26KO_IPSP.pdf [in Ukrainian].

11. Tsili staloho rozvytku OON. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii: vebsait [Sustainable development goals of the UN. United Nations: website]. Retrieved from <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> [in Ukrainian].

12. Zdorovia bez soromu. YuNISEF Ukraina [Health without shame. UNICEF Ukraine]. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/mhh-tot> [in Ukrainian].